

ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ОБСТАВИН, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ УСТАНОВЛЕННЮ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕВИПЛАТОЮ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ

Розглянуто особливості організації розслідування злочинів, пов'язаних із невивплатою заробітної плати, а саме проблеми виявлення обставин, що підлягають установленню. Урахування запропонованого переліку обставин дозволить найбільш повно й об'єктивно проводити розслідування, отримувати інформацію, яка має значення для кваліфікації дії злочинців, своєчасно та тактично правильно проводити слідчі (розшукові) дії, що, у свою чергу, позитивно відбивається на ефективності й результативності досудового розслідування злочинів.

Ключові слова: заробітна плата, трудові відносини, період і розмір невивплати, адміністративно-правовий і функціональний статуси, спосіб злочину.

Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд установлюють наявність або відсутність фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. На думку А. Р. Белкіна, доказування являє собою процес установлення істини, її пізнання, обґрунтування уявлень про її зміст. Його сутність полягає в збиранні, дослідженні, оцінюванні й використанні доказів, мета доказування – установлення істини в справі¹.

Відповідно до ст. 91 КПК України в кримінальному провадженні підлягають доказуванню: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

На думку А. Ф. Волобуєва, за кожною кримінальною справою слідчий прагне не скласти «індивідуальну криміналістичну характеристику злочину», а встановити й довести обставини його вчинення, що мають кримі-

¹ Белкин А. Р. Теория доказывания: науч.-метод. пособие. М.: НОРМА, 1999. С. 2–3.

нально-правове значення¹. Ми поділяємо такий підхід, оскільки встановлення події злочину, винуватості особи, яка його вчинила, виду й розміру шкоди, обставин, що впливають на ступінь і характер відповідальності особи, допомагають установити істину, що є головним завданням при розслідуванні злочинів. Г. В. Арцишевський зазначав, що пізнання фактичної сторони події, яка перевіряється, – необхідна умова правильного застосування в кожному окремому випадку кримінального закону та – в остаточному підсумку – винесення справедливого й обґрунтованого вироку². Визначення обставин, які становлять предмет доказування, є досить важливим, оскільки вони впливають на кваліфікацію злочину та можуть ураховуватися при обранні запобіжного заходу.

Питання стосовно обставин, що підлягають установленню при розслідуванні злочинів, пов'язаних із невилпатою заробітної плати, досліджувалися Т. Г. Воеводиною зі співавторами та Є. П. Осиповою. Так, на думку Т. Г. Воеводиної зі співавторами, при невилплаті заробітної плати підлягають установленню:

— порядок і строки нарахування й виплати заробітної плати працівникам організації;

— керівник організації в період невилплати заробітної плати;

— період і розмір невилплати;

— чи погашалася заборгованість із заробітної плати протягом досліджуваного періоду, якщо так, то коли, кому конкретно й у яких сумах;

— чи були на банківських рахунках організації грошові кошти в період невилплати заробітної плати та попередній період. Якщо грошові кошти в зазначені періоди були, то як вони витрачалися. Якщо грошові кошти були відсутні, то з якої причини і які дієві заходи щодо погашення заборгованості, яка утворилася із заробітної плати, приймалися керівником організації;

— чи були факти, коли за наявності значної заборгованості із заробітної плати грошові кошти спрямовувалися на придбання службових автомобілів, матеріальних цінностей чи обладнання, що не використовується у виробництві, на особисті потреби осіб із числа керівництва організації, видачу безвідсоткових позичок окремим працівникам організації, придбання їм житла;

— чи траплялися в період невилплати заробітної плати випадки звільнення значної кількості працівників³.

Є. П. Осипова виділяє такі обставини, що підлягають установленню:

— факт невилплати заробітної плати (інших передбачених законом виплат) хоча б одному працівнику організації (роботодавця – фізичної особи).

¹ Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна у сфері підприємництва. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. С. 11, 89.

² Арцишевський Г. В. Выдвижение и проверка следственных версий. М.: Юрид. лит., 1978. С. 3.

³ Невыплата заработной платы и иных установленных законом выплат. Квалификация, прокурорский надзор, расследование / Т. Г. Воеводина, Н. Ю. Гронская, Н. А. Данилова и др.; под общ. ред. Н. А. Даниловой. СПб., 2005. С. 44–45.

Кому конкретно, якого виду виплати не були здійснені та чи належать вони до виплат, установлених законом;

— наявність у зазначених осіб права на оплату праці (інші виплати);

— період, протягом якого виплата заробітної плати (інших виплат) не здійснювалася;

— хто є роботодавцем і його правовий статус;

— чи мала особа, яка допустила невикплату, реальну можливість погасити наявну заборгованість із заробітної плати (інших виплат). Зокрема, чи були на банківських рахунках і в касі роботодавця грошові кошти в період невикплат, що їм передував. Якщо грошові кошти в зазначені періоди були, то чи достатньо їх для погашення наявної заборгованості з виплат, на які цілі вони витрачалися. Якщо грошові кошти були відсутні, то з якої причини;

— чи мав роботодавець договірні відносини з господарюючими суб'єктами, згідно з якими на останніх покладалася обов'язки з виплати заробітної плати працівникам цього роботодавця;

— які конкретно дії щодо забезпечення зазначених виплат були виконані або робилися керівником організації (роботодавцем – фізичною особою);

— чи були факти, коли за наявності заборгованості з виплат, грошові кошти спрямовувалися на придбання майна, у тому числі не використовуваного в економічній діяльності господарюючого суб'єкта (професійній діяльності роботодавця – фізичної особи), видачу матеріальної допомоги, премій, безпроцентних позик окремим працівникам організації (роботодавця – фізичної особи)¹.

Пропозиції зазначених авторів заслуговують на увагу, але вони не враховують усіх особливостей розслідування злочинів, пов'язаних із невикплатою заробітної плати, тому можна запропонувати більш суттєвий і конкретний перелік обставин, що підлягають установленню стосовно цього виду злочинів:

1. Наявність злочинної події – невикплати заробітної плати конкретним/конкретному робітникам/робітнику.

Типовою помилкою при розслідуванні проваджень зазначеної категорії є невизнання працівників, яким не виплачується заробітна плата, потерпілими. Права потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Невизнання особи потерпілою порушує її права, на що звертається увага в узагальненні «Практика розгляду судами кримінальних справ про невикплату заробітної плати, стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат»². У більшості випадків

¹ *Осипова Є. П.* Особенности возбуждения уголовного дела о невыплате заработной платы и иных установленных законом выплат. *Общество и право.* 2009. № 4(26). С. 216–219.

² Практика розгляду судами кримінальних справ про невикплату заробітної плати, стипендій, пенсій чи інших установлених законом виплат: узагальнення, підготовлене суддею Верховного Суду України О. Ф. Селівомом і головним консультан-

таких осіб допитують як свідків, рідше – їх інтереси представляють співробітники профспілкових органів. Це робиться слідчими цілеспрямовано й свідомо, оскільки визнання потерпілими великої кількості осіб ускладнює розслідування. На нашу думку, визначення слідчими в окремих провадженнях потерпілою юридичну особу, якій завдано майнової шкоди, є неправильним, оскільки невикплатою заробітної плати завдано майнову шкоду конкретній фізичній особі. Також невизначеність конкретних потерпілих є підставою для повернення на додаткове розслідування матеріалів досудового розслідування.

2. Наявність законного права в робітника/робітників на отримання винагороди за працю, а саме: наявність трудових відносин на підставі трудового договору з підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та господарювання, а також з окремими громадянами.

3. Установлення періоду та розміру невикплати заробітної плати.

Установлення невикплати заробітної плати здійснюється таким чином: спочатку встановлюється загальний розмір невикплати за періодами. Після цього встановлюється розмір невикплати конкретному працівнику. Але на практиці органи досудового розслідування в обвинувальних документах обмежуються нерідко лише загальними формулюваннями, без зазначення розміру невикплати конкретному робітнику та періоду утворення невикплати. Це є суттєвим недоліком і невстановлення періоду й розміру невикплати заробітної плати є підставою також для повернення матеріалів на додаткове розслідування.

4. Установлення факту невикплати заробітної плати конкретною особою – спеціальним суб'єктом. Оскільки наявність спеціального суб'єкта унеможливає притягнення інших осіб як виконавців до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, інші службові особи можуть нести кримінальну відповідальність за цією статтею лише як співучасники (організатори, підбурювачі, пособники). У зв'язку з цим ми не поділяємо думку науковців, які включають до кола суб'єктів злочину невикплати заробітної плати керівників банківських установ і їх відділень, якими здійснюється безпосередня виплата заробітної плати, оскільки зазначені суб'єкти не наділені адміністративно-правовим і функціональним статусом стосовно потерпілих¹.

Крім того, органи досудового розслідування порушують провадження за фактом невикплати заробітної плати, а не щодо конкретної особи, тим самим затягуються строки розслідування, саме розслідування буде неповним, оскільки дані про особу суб'єкта злочину є джерелом інформації та вказують на закономірні зв'язки між ним і вчиненням злочином.

На нашу думку, при розслідуванні невикплати заробітної плати слід відображати установчі дані про особу обвинуваченого (вік, громадянство, осві-

---

том управління узагальнення судової практики О. С. Іщенко. URL: <http://www.scourt.gov.ua>.

¹ Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): монографія. Київ: ВПЦ «Київ. ун-т», 2006. С. 559.

та, стан здоров'я, сімейний стан і наявність дітей, професія, посада, характер виконуваних службових обов'язків, місце проживання та ін.) та об'єктивну картину розслідування (пом'якшуючих чи обтяжуючих обставин), за допомогою яких здійснюється встановлення істини.

5. Визначення способу вчинення невикплати заробітної плати.

З експертної практики основними способами невикплати заробітної плати є:

— невикплата грошовими знаками, що мають законний обіг на території України; невикплата банківськими чеками; невикплата натурою;

— невикплата працівникам, призваним на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації; невикплата робітникам, які працюють на випробувальному строку; невикплата заробітної плати при звільненні;

— ненарахування й невикплата заробітної плати; нарахування й невикплата заробітної плати (нарахована, але не одержана заробітна плата у встановлений строк);

— невикплата, пов'язана з нецільовим використанням коштів, призначених для встановлених законом виплат; невикплата, пов'язана з витрачанням коштів для підтримання діяльності підприємства.

Установлення способу невикплати заробітної плати сприяє швидкому та повному розслідуванню, проведенню окремих слідчих (розшукових) дій і профілактиці аналогічних злочинів, оскільки цей елемент тісно пов'язаний із даними про особу злочинця, час, місце, обстановку та сліди злочину.

6. Вивчення причин виникнення невикплати заробітної плати.

У більшості проаналізованих нами проваджень об'єктивна та суб'єктивна сторони цього складу злочину в обвинувальному висновку не відображалися зовсім або відображалися не повною мірою, під час досудового розслідування належним чином не досліджувалися. У справах вказаної категорії прокурори та слідчі виявляють поспішність, порушуючи кримінальні провадження лише за наявності самого факту заборгованості з виплати заробітної плати, не з'ясувавши, зокрема, чи мали підприємство, установа, організація кошти для її виплати, не дослідивши факти використання коштів підприємства на інші виробничі потреби.

7. Виявлення фактів використання грошових коштів на необґрунтовані витрати й цілі, не пов'язані з власною господарською діяльністю, а саме: придбання подарунків і проведення святкових вечорів, оплата навчання працівників і дітей працівників організації не за профілем організації, видача безвідсоткових і безповоротних позик працівникам за рахунок коштів організації, надання спонсорської допомоги та ін.

У проаналізованих нами провадженнях ця обставина в обвинуваченні не відображалася, хоча виявлення фактів використання грошових коштів на необґрунтовані витрати й цілі в діях спеціального суб'єкта дозволяє вбачати ознаки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 175 КК України.

Підсумовуючи зазначене, обставинами, що підлягають установленню при розслідуванні злочинів, пов'язаних із невикплатою заробітної плати, на нашу думку, є:

- наявність злочинної події – не виплати заробітної плати конкретному робітнику;
- наявність трудових відносин між працівником і працедавцем;
- установлення періоду й розміру не виплати заробітної плати;
- установлення факту не виплати заробітної плати конкретною особою – спеціальним суб'єктом одноособово або зі співучасниками;
- визначення способу не виплати заробітної плати;
- вивчення причин виникнення не виплати заробітної плати;
- виявлення фактів використання коштів на необгрунтовані витрати й цілі, не пов'язані з власною господарською діяльністю.

Урахування запропонованого переліку дозволяє найбільш повно та об'єктивно проводити розслідування злочинів, пов'язаних із не виплатою заробітної плати, отримувати інформацію, яка має значення для кваліфікації дій злочинців, своєчасно й тактично правильно проводити слідчі (розшукові) дії, що, у свою чергу, позитивно відбивається на ефективності та результативності досудового розслідування злочинів цього виду.

ПРОБЛЕМЫ ВЫЯВЛЕНИЯ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ, ПОДЛЕЖАЩИХ УСТАНОВЛЕНИЮ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С НЕВЫПЛОТой ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ

Сабадаш И. В.

Рассмотрены особенности организации расследования преступлений, связанных с невыплатой заработной платы, а именно проблемы выявления обстоятельств, подлежащих установлению. Учет предложенного перечня обстоятельств позволит наиболее полно и объективно проводить расследования, получать информацию, имеющую значение для квалификации действий преступников, своевременно и тактически правильно проводить следственные (розыскные) действия, что, в свою очередь, положительно отразится на эффективности и результативности досудебного расследования преступлений.

Ключевые слова: заработная плата, трудовые отношения, период и размер невыплаты, административно-правовой и функциональный статусы, способ преступления.

PROBLEMS OF REVEALING CIRCUMSTANCES SUBJECTED TO ESTABLISHMENT WHEN INVESTIGATING CRIMES RELATED WITH NON-PAYMENT OF WAGES

Sabadash I. V.

In the paper we considered the features of organizing investigation of crimes related with non-payment of wages, namely a problem of revealing the circumstances subjected establishment. Having analyzed the proposed circumstances subjected to ascertainment during investigation of this category of crimes, let us generalize and distinguish, in our opinion, the most significant: 1. Existence of non-payment of wages to concrete employees/employee. 2. Availability of labor relations on the basis of an employment contract with enterprises, institutions, organizations of all forms of ownership and management, as well as with individual citizens. 3. Establishing of a period and amount of non-payment of

wages. Determination of non-payment of wages is realized in following way: firstly, the total amount is established for the enterprise, institution, organization of all forms of ownership by periods, and then for a concrete employee. 4. Establishing of the fact of non-payment of wages by a concrete person – special subject alone or in accomplices. Obligatory feature of the subject of non-payment of wages is the administrative-legal and functional statuses, which are ensured by the legality of the appointment or election of the head. 5. Determination of the method of non-payment of wages. 6. Study of the causes of wages non-payment occurrence. 7. Revealing the facts of using assets for other production needs, as well as the use of funds for unreasonable expenses and purposes not related with own economic activities. Consideration of the proposed list will allow to conduct the most complete and objective investigation of this type crimes, to obtain information relevant for qualifying the actions of criminals, and to conduct timely and in a tactically correct manner investigative (search) actions, that in its turn, will positively affects the effectiveness and performance of pre-trial investigation of crimes related with non-payment of wages.

Keywords: wages, labor relations, period and amount of non-payment, administrative-legal and functional statuses, method of crime.